

**В.О. Носач**

*студ. I курсу магістратури*

*спеціальність «Право»*

*Науковий керівник: к. ю. н., доц. О.О. Нізгєєва*

## **ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ У РАМКАХ КОНЦЕПЦІЇ «ОБОВ'ЯЗКУ ЗАХИЩАТИ»**

Актуальність теми обумовлена тим, що ознаки і механізм здійснення концепції «обов'язку захищати» часто обговорюються на світовому як ідея, а не загальна норма, через що виникають питання – коли такі операції є правомірними, а коли використовуються як «прикриття» для втручання у внутрішні справи держави і тягнуть за собою негативні політичні та гуманітарні наслідки.

У цьому зв'язку мета дослідження полягає у тому, щоб визначити і розкрити основні ознаки та форми здійснення концепції «обов'язку захищати» або, як її ще називають, «відповідальності за захист» чи R2P (скорочення від англ. «the responsibility to protect»), що часто розуміють як міжнародне співробітництво щодо втручання держав у внутрішні справи певної держави з метою припинення масових порушень прав і свобод людини, тобто – захисту населення.

Згідно із Заключним актом Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. одним із принципів, якими держави-учасниці повинні керуватися у взаємних відносинах, є «суверенна рівність, повага до прав, властивих суверенітету», що у призмі концепції «обов'язку захищати» означає наступне: «Держави-учасниці поважатимуть суверенну рівність та своєрідність одна одної, а також усі права, властиві їх суверенітету і охоплювані ним... поважатимуть право одне одного вільно вибирати і розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи, як і право встановлювати свої закони та адміністративні правила» [1].

Такі світові події, як, наприклад, громадянська війна у Бурунді, яка почалася у 1994 р. та продовжилась до 2005 р., потягла за собою велику кількість людських жертв – близько 300 тис. осіб загинуло через етнічні міжусобиці [2, с. 267]. Ця трагедія та інші схожі регіональні конфліктні ситуації у різних країнах, у свою чергу,

породили занепокоєність світової спільноти та бажання врегулювати питання спільних міждержавних дій, покликаних на захист прав і свобод постраждалого населення у майбутніх схожих подіях. Саме в той момент і виникла публічна дискусія щодо того, чи має держава безумовний суверенітет на своїй території [3, с. 5], якщо не владна вирішити локальний конфлікт та захистити своїх громадян самотійно, та чи доцільне обмеження такого суверенітету міжнародним співтовариством, метою якого є збереження великої кількості життів.

Наслідком зазначеної міжнародної занепокоєності стало створення у 2000 р. під егідою ООН Міжнародної комісії з питань втручання та державного суверенітету – саме нею була запропонована вже зазначена концепція, яка дає нове розуміння державного суверенітету, а саме концепція «обов'язку захищати». Її головною ідеєю було твердження, що суверенітет – це обов'язок країни, а не її привілеї. Це означає, що суверенітет дає право державам контролювати свої внутрішні справи, але й покладає на неї відповідальність за захист населення своєї території. Однак, якщо держава із своїми обов'язками не може впоратися, то міжнародне співтовариство має допомогти, тобто втрутитися через примусові заходи, наприклад, вдатися до гуманітарної інтервенції. Варто зазначити, що методами врегулювання вищезазначених конфліктів, міжнародне співтовариство, крім інтервенції, розглядало ще й спільні військові операції, різноманітні санкції тощо.

Пізніше, вже у 2002 р., Генеральному секретареві ООН була представлена доповідь Комісії з питань втручання та державного суверенітету, у змісті якої наголошувалось, що ООН є організацією, яка має на меті підтримання миру та безпеки на основі захисту територіальної цілісності, політичної незалежності та державного суверенітету своїх держав-членів. Основним принципом «обов'язку захищати» була наступна ідея: «Якщо деь населення страждає та відчуває серйозні позбавлення у результаті міжусобних війн, закоротів, репресій чи неспроможності держави, та зазначена держава не бажає або нездатна запобігти або припинити такі події, принцип невтручання поступається місцем принципу міжнародної відповідальності щодо захисту» [4]. Такої думки дотримуються й інші науковці, зазначаючи, що зміст суверенітету полягає також у обов'язку

державної влади захищати власний народ. У тому випадку, коли держава є неспроможною або ж не бажає реалізувати цей свій обов'язок, має бути реалізовано вже інший обов'язок – обов'язок міжнародного співтовариства допомогти такій державі здійснити обов'язок захисту власного населення [5, с. 411].

Такий обов'язок деякі вчені навіть стали ототожнювати із позитивною юридичною відповідальністю держав як «відповідальністю щодо і внутрішніх функцій, і зовнішніх обов'язків» [3, с. 3]. У зазначеному докладі попередня ідея суверенітету як відповідальності обґрунтовується комісією у наступному вигляді у трьох значеннях:

- державна влада несе відповідальність за здійснення функцій захисту безпеки й життя громадян, сприяння їх благополуччю;
- національна політична влада несе відповідальність всередині перед громадянами, а через ООН – перед міжнародним суспільством;
- представників держави можна притягнути до відповідальності за їх дії або бездіяльність [6].

Через певний час, а саме у 2005 р., у Нью-Йорку відбулася 60-а сесія Генеральної Асамблеї ООН, на якій були присутні глави більш ніж 170 держав, та які разом визнали принцип «обов'язок захищати» як форму позитивної юридичної відповідальності держав [1].

Варто зазначити, що на вищезазначеному Всесвітньому саміті був прийнятий Заключний акт, у якому відповідно до ст. 138–139 містяться положення-принципи щодо обов'язку захисту іншими державами, а саме:

1) кожна держава зобов'язана захищати своє населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людяності;

2) міжнародне співтовариство повинне вжити відповідних заходів для того, щоб допомагати і державам у виконанні цього обов'язку, і ООН. Міжнародне співтовариство, діючи через ООН, зобов'язане також використовувати відповідні дипломатичні, гуманітарні та інші мирні засоби для сприяння захисту населення від тяжких злочинів, що порушують фундаментальні права людини;

3) у випадку, якщо держава не спроможна здійснювати свої обов'язки щодо захисту населення від перелічених вище злочинів,

і мирних засобів, застосованих міжнародною спільнотою, видається недостатньо для врегулювання ситуації, міжнародне співтовариство повинне вжити своєчасних та рішучих заходів.

Відповідно до вищезазначених пунктів, із Заключного акту можна виокремити наступні форми здійснення міжнародної допомоги в рамках концепції «обов'язку захищати»:

- спроба вирішити конфлікт шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів чи угод чи інших мирних засобів на свій вибір (без передачі країнами цієї справи до Ради Безпеки ООН);
- повна або часткова перерва економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин (Рада Безпеки уповноважується розслідувати будь-яку зазначену ситуацію та рекомендувати такі умови вирішення спору, які вона знайде відповідними);
- демонстрація, блокада та інші операції повітряних, морських чи сухопутних сил членів ООН.

Водночас, варто підкреслити, що іноді також гуманітарну інтервенцію вважають методом реалізації концепції «R2P», хоча питання їх співвідношення потребує окремого дослідження. а формами протидії порушенню прав і свобод громадян вищезазначеного «міжнародного вторгнення у внутрішні справи країни» є охорона або евакуація населення, забезпечення гуманітарною допомогою у вигляді продовольства, ліків, одягу (за визначенням Міжнародного Суду ООН) тощо.

Слід зазначити, що у доповіді Комісії з питань втручання та державного суверенітету 2002 р. запропоновано критерії, які можуть слугувати для визначення доцільності здійснення міжнародної допомоги під егідою концепції «обов'язок захищати» [7, с. 47], а саме:

- справедлива причина (населенню завдана серйозна шкода через навмисні дії держави, її зухвалу бездіяльність або неспроможність вирішити конфлікт самостійно);
- уповноважений суб'єкт (Комісія запропонувала закріпити виключну компетенцію за наступними органами, щодо санкціонування міжнародного втручання у внутрішню ситуацію, а саме: Рада Безпеки ООН, Генеральна Асамблея ООН та регіональні організації);

– належні наміри (єдиною метою втручання у внутрішні справи держави є допомога та порятунк населення, захист основоположних прав і свобод громадян такої країни, всі інші цілі, як наприклад, повалення політичного режиму або зміна влади, не є належною підставою для використання концепції «обов'язок захищати»);

– остання надія (використання найжорстокіших методів інтервенції, як, наприклад, військові операції та блокади, можливі лише тоді, коли більш м'які методи, як санкції, не впливають на конфлікт);

– пропорційність використаних засобів (характер та тривалість використаних методів протидії є необхідними та достатніми для досягнення повного захисту та порятунку населення);

– розумні перспективи (є шанс на призупинення або відвернення людських страждань, який виправдає втручання у внутрішні справи країни) [7, с. 47–49].

У висновку можна визначити, що застосування та механізм реалізації концепції «обов'язку захищати» як правомірної допомоги населенню на території іноземної держави варто закріпити на міжнародному рівні як повноцінний засіб протидії порушенню прав і свобод на території країни, яка не спроможна з певних причин зробити це самостійно. Водночас, використання зазначеного механізму захисту може відбуватися у різних формах, починаючи з переговорів та посередництва, і закінчуючи більш жорсткими методами – блокадою та військовими операціями.

### **Список використаної літератури**

1. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_055#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text). (дата звернення: 12.10.21).
2. Геноцид в Руанді та його наслідки. *Положення біженців у світі*. С. 267–296. URL: <https://www.unhcr.org/pubs/sowr2000/russian/ch10.pdf>. (дата звернення: 17.10.21).
3. Субочев В.В. Концепція «Обов'язок захищати» як форма існування позитивної юридичної відповідальності у міжнародному праві. С. 1–9. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/5fc/Subochev-concept-of-responsibility-to-protect.pdf>. (дата звернення: 17.10.21).
4. The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty of 2002. URL: <https://undocs.org/ru/A/57/303>. (дата звернення: 20.10.21).

5. Нігреєва О.О. Суверенітет як обов'язок: нове розуміння концепту. *Альманах права*. 2012. № 3. С. 409–413. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/63886> (дата звернення: 22.10.21).
6. Резолюція 60/1, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_e56#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e56#Text). (дата звернення: 15.10.21).
7. Христова Г.О. Доктрина «R2P»: зобов'язання держави та міжнародної спільноти щодо захисту прав людини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 42–52.